

פרידת יעקב ועשו - סגירת החשבון?

מים ראשונים: לנושא "עומות יעקב ועשו" נדרשנו כבר במספר מקומות. ראו דברינו עשו ויעקב שונאים אחים וכן דברינו אנכי עשו בכורך בפרשת תולדות. וכמו כן נדרשנו לנושא בפרשתנו, פרשת וישלח, בדברינו אדני עשו עבדך יעקב - הכבוד שיעקב חולק לעשו; ובדברינו מפגש יעקב ועשו. בזה האחרון, חתמנו את תיאור המפגש בתיאור הפרידה – כיצד נפרדים האחים ולאן כל אחד מהם הולך. ושם הבטחנו לשוב ולהרחיב בנושא פרידת יעקב ועשו "בשנה האחרת" והנה הגיע מועד פירעון השטר. ננסה להמשיך ממקום בו פסקנו ואם נחזור על מקצת מהמדרשים שהבאנו בדברינו הנ"ל (ואחרים), עם שואבי המים הסליחה, שהרי באגדה כבהלכה: "הפוך בה והפוך בה וכולה בה" וגם (כך אנו מקווים) וכדברי ר' יהושע לתלמידיו: "אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש" (גמרא חגיגה ג ע"א).

וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֶשָׂו לְדֶרְכּוֹ שְׁעֵירָה: וַיַּעֲקֹב נָסַע סִכְתָּהּ וַיָּבֶן לוֹ בַּיִת... וַיָּבֵא יַעֲקֹב שְׁלֹם עֵיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן... וַיִּקַּן אֶת חֶלְקֵת הַשָּׂדֶה... וַיַּצֵּב שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (בראשית לג סוף הפרק).¹

וַיִּקַּח עֶשָׂו אֶת נַשְׁיוֹ וְאֶת בָּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו וְאֶת כָּל נַפְשֹׁתַי בֵּיתוֹ... וְאֵת כָּל קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו: כִּי הָיָה רְכוּשׁוֹ רַב מִשֵּׁבֶת יַחְדּוֹ וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לְשִׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם: (שם לו).²

וַיִּגְעוּ יִצְחָק וַיִּמָּת וַיֹּאסֹף אֶל עַמּוּי זָקֵן וַיִּשְׁבַּע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֶשָׂו וַיַּעֲקֹב בְּנָיו: (בראשית לה כט).³

מדרש תנחומא (בובר) פרשת תרומה סימן ז – אימתי יבוא יעקב לשעיר

כך עשו אמר ליעקב: "נסעה ונלכה לנגדך" (בראשית לג יב) - נהלך שנינו בעולם. אמר לו יעקב: טול עולמך ועבור, שנאמר: "יעבור נא אדוני לפני עבדו וגוי עד אשר אבוא אל אדוני שעירה" (בראשית לג יד). אמר ר' יעקב: ⁴ חזרתי על כל המקרא אם הלך יעקב שעירה אם לא הלך ולא מצאתי. ואימתי הוא הולך? לעתיד לבוא, שנאמר: "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשוי" (עובדיה א כא).⁵

רש"י בראשית פרק לג פסוק טז – שכר האנשים שליוו את עשו

וישב ביום ההוא עשו לדרכו - עשו לבדו. וארבע מאות איש שהלכו עמו נשטמו מאצלו אחד אחד. והיכן פרע להם הקב"ה? בימי דוד, שנאמר: "כי אם ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים" (שמואל א ל יז).⁶

¹ המפגש הדרמטי בין יעקב ועשו מסתיים בטון מינורי ובלי שום דיון (שלא לדבר על הסכמה) על ירושת הארץ שהובטחה בברכת יצחק ושעליה הייתה כל המריבה. עשו חוזר לשעיר, משם הוא גם בא למפגש, ככתוב בתחילת הפרשה: "וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום". ראו גם המדרשים הנוזפים על יעקב שבכלל שולח לעשו שליחים: "לדרכו היה מהלך ואתה משלח אצלו?" (בראשית רבה עה ג), מהם ניתן להסיק שאולי אפילו המפגש בתחילת פרשתנו היה מיותר. ראו דברינו מפגש יעקב ועשו. בפרשה זו. כך או כך, נראה שמעטת האחים הם "שכנים טובים" והכל בא על מקומו בשלום. האמנם?

² כאן מתוארת פרידה מסוג אחר לגמרי המזכירה את פרידת אברהם ולוט (ראו דברינו בפרשת לך לך), בה אברהם בעצם סילק את לוט מארץ כנען (ראו בראשית רבה מא ה על הפסוק: "אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה"). מה קורה כאן? מה פשר התקפלות זו של עשו? מדוע מותר עשו ליעקב? האם זו תוצאת המפגש של יעקב המתרפס לפני אחיו הגדול והחזק? האם יכולה התקפלות זו להאיר את כל המפגש של יעקב ועשו באור אחר לגמרי, או שמא מסורת אחרת לפנינו כיצד נפרדו האחים.

³ בדומה אולי להתכנסות יצחק ושמעאל במות אברהם, ככתוב: "ויגועו וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבוע... ויקברו אתו יצחק ושמעאל בניו אל מערת המכפלה וכו'" (בראשית כה ח-ט). האם לרגע אחד התכנסו עשו ויעקב הבנים היריבים ליד מיטתו של יצחק אביהם, לחלוק כבוד אחרון לאב המשותף, עסקו בקבורתו ולאחר מכן שוב חזרו ליריבותם וקנאתם? או שמא גם פסוק זה יכול להצטרף לפסוקים המרמזים על כך שעשו ויעקב השלימו וסגרו את החשבון ביניהם?

⁴ נראה שבאמת לא יכול להיות שם מתאים יותר לאומר האמירה הבאה מאשר ר' יעקב!

⁵ לפני הפרידה ביניהם, לפני שעשו חוזר לשעיר ויעקב נכנס לארץ (אבל לא ממחר לפגוש את יצחק אביו, ראו דברינו מסע יעקב בחזרתו לארץ בפרשה זו), מציע עשו ליעקב להתלוות אליו וללכת ביחד: "נסעה ונלכה לנגדך" – "בשוה לך", מפרש רש"י, "טובה אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך". יעקב כצפוי מסרב בנימוס ובערמה ומבטיח "שיום אחד" יגיע לשעיר. ובינתיים? "טול אתה עולמך ואני עולמי" – אנחנו אחים תאומים מקבילים שאינם נפגשים. מתי נפגש שוב? לעתיד לבוא, ביום בו יעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ראו בראשית רבה עה יד: "א"ר אבהו: חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שהלך יעקב אבינו אצל עשו להר שעיר מימיו, אפשר יעקב אמתו היה ומרמה בו? אלא אימתי הוא בא אצלו? לעתיד לבוא - ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו". ראו גם גמרא עבודה זרה כה ע"ב שלומדת מכאן דרך ארץ כללית ליחס לגוי בימיהם: "תנו רבנן: ישראל שנזדמן לו עובד כוכבים בדרך... ירחיב לו את הדרך, כדרך שעשה יעקב אבינו לעשו הרשע, דכתיב: עד אשר אבוא אל אדוני שעירה, וכתיב: ויעקב נסע סכותה". ראו שם המעשה בתלמידי רבי עקיבא שהתחמק מליסטים שהתלוו להם בדרך. סוף דבר, הרי לנו פרידה דיפלומטית קרירה לאחר נשיקות וחיבוקים נרגשים. ראו שוב דברינו מפגש יעקב ועשו.

⁶ רש"י הוא מהפרשנים היחידים שמתייחסים לשאלת "התקפלותו" של עשו שהעלנו ואף הוא נעזר כאן במדרש בראשית רבה (עח טו). משהו קרה לצבא שכירי החרב של עשו. משהו בעקבות המפגש בין האחים שגרם להם להתפרק ולהשאיר את עשו בלי כוחו

רשב"ם בראשית פרק לו פסוק ו – עשו מוותר ליעקב הבכור

מפני יעקב אחיו - כי יעקב קנה את הבכורה ודינו היה לירש את יצחק לכך ישב בארץ מגורי אביו.⁷

בראשית רבה פרשה פב סימן יג – בין שטר חוב לבושה

"וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו" (בראשית לו ו) - ר' אלעזר אמר: מפני שטר חוב.⁸ ר' יהושע בן לוי אמר: מפני הבושה.⁹

רש"י מלאכי פרק א – עשו איבד הבכורה ונדחף לשעיר

ואת עשו שנאתי - לדוחפו אל ארץ שעיר מפני יעקב אחיו, ומנהג שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא בורר לו מנה יפה.¹⁰

מדרש תנחומא (בבור) פרשת וישלח סימן יא – מלבן לעשו, חיזוק מכירת הבכורה

"ויבא יעקב שלם" - וכי היה חסר מאומה? הן בשעה שאמרו לו: "וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו" (בראשית לב ז), עמד ועשה דורון. התחיל נותן עזים שהן רכות, אחר כך תישיש רחלים אילים גמלים מניקות ובניהם שלושים ... אמר ר' יהודה ב"ר שלום: כל שנים עשר חודש שעשה אצלו, כך היה מכבדו בכל יום ... שכך אמר יעקב: ... הריני מכבדו שלא יגע בי. דבר אחר: חשב ואמר: נכסי חוץ לארץ אין בהן ברכה. לכך היה מבזבזן ... אמר עשו: עד מתי אהא מטריח על אחי? עמד והלך לו, שנאמר: "ויקח עשו את נשיו וגו'" (בראשית לו ו).¹¹ מה עשה יעקב? כיון שהעבירו בניו וצאנו לארץ ישראל, עמד ומכר כל מה שהביא בידו מחוצה לארץ, ועשאו כריות של זהב. אמר לעשו: יש לך חלק עמי במערת המכפלה, ומה אתה מבקש? ליקח כריות אלו של זהב או לחלוק עמי? התחיל עשו אומר: מה אני מבקש מן המערה הזו? זהב זה אני מבקש! ... אמר ר' הונא הכהן ב"ר אבין: כשבקש יעקב לבוא לארץ ישראל מה כתיב? "וינהג את כל מקנהו" (בראשית לא יח), וכשביקש לירד למצרים מה כתיב? "ויקחו את מקניהם ואת כל רכושם אשר רכשו בארץ כנען" (שם מו ו). ומה שהביא מארם

הצבאי. לא הייתה בסוף מלחמה, לא היה שלל לשלול. האם זו הסיבה? עכ"פ, השכר שהם קבלו עפ"י רש"י והמדרש הוא שבמלחמת דוד עם עמלק (שהוא מצאצאי עשו) נסו ומלטו את נפשם. אולי ארבע מאות האיש שליוו את עשו היו מאיזה שבט מדברי סנספח לעשו ולעמלק ולא מצאצאיהם (לא עמלקים)? אולי מגן כאן המדרש על דוד שגם הוא לא השמיד את עמלק?

⁷ פירוש רש"י שזה עתה הבאנו הוא על פרק לג, הפסוק הראשון שהבאנו בראש דברינו. פירוש רשב"ם זה הוא על פרק לו, הפסוק השני שהבאנו. יש שיטענו שאלה שני סיפורים שונים, אך אנו מנסים לכרוך אותם ביחד. רש"י בפרק לו, מביא את מדרש בראשית רבה שנראה בסמוך: "מפני שטר חוב או מפני הבושה". רשב"ם, כפשטן המקרא שאינו יכול להתעלם מהמלים "מפני יעקב אחיו" וכפרשן שמדגיש תדיר את הקשר של עם ישראל לארץ ישראל, סבור שעשו נאלץ לעזוב את ארץ כנען משום שיעקב גבר עליו. אם לא בכוח הזרוע, אזי בכוח הדין והמשפט. באופן זה הוא מפרש גם בתחילת פרשת וישב: "וישב יעקב - עשו הלך אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו, אבל יעקב ישב אצל אביו בארץ מגוריו כי לו משפט הבכורה". האם יצחק נתן את חסותו ליעקב והכיר בבכורתו ובדבריו: "הן גביר שמתיו לך"? ראו פירוש רמב"ן בראשית לג יח על "ויבא יעקב שלם" (נושא שא"ה נרחיב בו בפעם אחרת) שאולי מרמז לכיוון זה. עכ"פ, לעניינינו, לא נראה שבמפגש הדרמטי שמתואר בראש פרשתנו נסגר החשבון ונפתח בין האחים דף חדש. המאבק נמשך, אולי באופן שקט יותר, ועשו שנאלץ לעזוב את הארץ הוא חלק מאותו חשבון.

⁸ יש מפרשים ש"שטר חוב" הכוונה לברית בין הבתרים, לעול ההיסטורי שיעקב היה מוכן לקחת על עצמו כנכד של אברהם ואילו עשו אמר: לא, תודה. אלך מהארץ המובטחת שהדרך להיאחז בה ארוכה ורבת תחתים ואשאיר ליעקב את משא ההיסטוריה של שבט אברהם וברית בין הבתרים. ראו רש"י בראשית לו ז. וראו גם במדבר רבה יט טו כשבני ישראל נפגשים עם אדום בדרכם לארץ: "וישלח משה מלאכים כה אמר אחיך ישראל ... משל לשני אחיו שיצא שטר חוב על זקניהם. פרע אותו אחד מהם. לימים התחיל לשאול חפץ מאחיו, אמר לו: אתה יודע שאותו חוב על שנינו ואני הוא שפרעתיו אל תחזירני מן חפצי שאני שואל". אבל עשו היושב כעת לבטח בשעיר אומר טוב: תודה לא. הוא לא משתכח מהנימוקים האלה ולא נותן לבני ישראל לעבור בגבולו. עדיין לא הגיע המועד: "עד אשר אבוא אל אדוני שעירה". ראו דברינו **המפגש עם הקרובים והשכנים שלנו בכניסה לארץ**.

⁹ "מפני הבושה" הוא מכירת הבכורה, אבל גם "שטר חוב". ראו שוב פירושי רש"י ורשב"ם לעיל: "כי יעקב קנה את הבכורה ודינו היה לירש את יצחק". ופסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית כה מוסיף גם את השבועה: "ויאמר יעקב השבעה לי כיום. לפיכך הלך אל ארץ מפני יעקב אחיו, מפני השבועה שנשבע לו". עשו מכיר בשטר החוב, עשו מקיים את הסכם מכירת הבכורה.

¹⁰ ראו פסיקתא רבתי פסיקא לג - אנכי אנכי: "מי את ותראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן - מי את, למה את מתיירא? שמא אין את יודעת מי את! אין את בתו של אברהם, בתו של יצחק, ובתו של יעקב? אין את יודעת מה עשיתי לכל מי שנזדווג להם? ... יעקב אביכם שנזדווג לו עשו וברח לפניו, לא חזר ונפל בידו ופינה מלפניו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו?". ראו גם פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק לו, פרשת אלופי אדום: "ואלה אלופיהם הוא אדום. הוא ברשעתו מתחילתו ועד סופו, ומה שכתוב וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו, לפי שמכר הבכורה והניח לו הארץ". פירושים ומדרשים אלה לא מניחים לעשו ויעקב להיפרד בכבוד, אם לא באהבה, ומקשרים היטב את פרידת עשו מיעקב בפרק לו עם מכירת הבכורה בפרשת תולדות ועם המפגש הטעון בראש פרשתנו. יעקב שבתחילת הפרשה חושש ומפחד מהמפגש עם עשו, גורם בהמשכה לעשו לנדוד לארץ אחרת בעוד הוא ישב "בארץ מגורי אביו". וכבר הארכנו לדרוש בפרק א של מלאכי: **אהבתי אתכם אמר ה'** שנבחר להפטר פרשת תולדות.

¹¹ יעקב מעתיר על עשו עוד ועוד מתנות וכסף עד שעשו מרגיש שלא בנוח עם כל זה והוא עוזב לשעיר. האם הרעפת מתנות זו היא כנגד ה"וישקה" של עשו? הרעפת חביבה שאיננה אמיתית? ראו שוב דברינו **מפגש יעקב ועשו**.

נהרים היכן הם? אלא מכאן אתה למד שמכרן ונתנן לעשו. ותאמר שחסר דבר? אלא מילא הקב"ה חסרונו והחזיר לו מיד הכל, שנאמר: "ויבא יעקב שלם"¹².

מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה בראשית קמח – לא התגשמה ברכת יצחק ליעקב

א"ר אחא: כיון שעשו שלום יעקב עם עשו, אמר עשו ליעקב: "מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי" (בראשית לג ח)? אמר לו יעקב: מה עשיתי לך שאתה רודפני?¹³ א"ל עשו: את בכורתי לקחתי ואף את ברכתי הוספת לך! א"ל יעקב: מכל הברכות שברכני אבי לא הגיעני דבר.¹⁴ אמר לו: ומי לך כל המחנה הזה? א"ל: יגיע כפי אשר יגעתי עם לבן – "הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה" (שם, לא, מ) ומה הגיעני מהברכות? אבא אמר לי: "ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש" (שם, כז, כח) – איה דגן ויין ושמן של אבא?¹⁵ כששמע עשו דבריו, אמר בלבו: לפיכך לא הגיעוהו לפי שנטלן במרמה! ואני הברכות שברכני אבא באו לידי מפני שנטלתי אותם ברצון. ואיני מניחו עד שיעשה לי דיהכסיס.¹⁶ שלא יבא למחר ויאמר: חלוק עמי ממונד, אלא כל אחד ואחד חולק בחלקו שברכו.¹⁷

בבא בתרא דף טז עמוד ב – עשו קודם ליעקב בקבורת יצחק

א"ר יוחנן: ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו, שנאמר: "ויקברו אותו וישמעאל בניו" (בראשית כה ט). ודילמא דרך חכמתן קא חשיב להו! אלא מעתה: "ויקברו אותו עשו ויעקב בניו" (בראשית לה כט), מאי טעמא לא חשיב להו דרך חכמתן? אלא מדאקדמיה – אדבורי אדבריה, ומדאדבריה – שמע מינה: תשובה עבד בימיו.¹⁸

¹² בחצי השני של המדרש, יש שינוי כיוון. יעקב לא סתם מעתיר על עשו עוד ועוד מתנות, אלא משתמש ברכושו הרב לקניית מערת המכפלה; מעשה שמחד גיסא מזכיר את מעשה אברהם זקנו שקנה את המערה מעפרון החתי, אבל מאידך גיסא, יחד עם המתנות שיעקב מעתיר על עשו, מזכיר ביתר שאת את מכירת הבכורה בניזיד העדשים שבתחילת פרשת תולדות. בכך כאילו חוזר כל הסיפור של מכירת הבכורה מעשו ליעקב לראשיתו – אבל גם נראה שצריך חיזוק ואישוש! לעשו נמאס מכל החיזורים וההעדרות האלה ומכירת חלקו במערת המכפלה נראית לו עסק טוב והזדמנות טובה להיפרד. הוא לוקח את הזהב ויוצא לו לארץ שעיר. ויעקב חשוב לדרשן להדגיש שכל הרכוש שעשה בחרן עבר לעשו. קו ישיר מחבר מלבן לעשו. את כל רכושו האמיתי, עשה יעקב בחייו המחודשים בארץ כנען (חוץ ממערת המכפלה שאותה קנה בהון הלבן שהביא איתו מחו"ל). האם במדרש זה אפשר לראות סגירת חשבון? אולי לא כ"כ מאהבה ורעות, אבל בכל זאת סגירת חשבון ופרידת אחים, אישוש קניית הבכורה?

¹³ כאן בורח המדרש מרחק רב מפשט הפסוק. במקרא יעקב עונה: "למצוא חן בעיני אדוני" ורמב"ן מפרש: "כי אתה הגדול והאדון בעיני". ואילו המדרש מתרחק מאד מפשט הפסוק ונראה שהוא מרוכז כל כולו בימיו של הדרשן אשר פונה לאדום, רומא, ביזנטיין, והנצרות: למה אתם רודפים אותנו? (ראו בגמרא ראש השנה יט ע"א הפגנת רבי יהודה בן שמוע ברומא בעצת "מטרוניתא אחת שכל גדולי רומי מצויין אצלה" – "אי שמים! לא אחיכם אנחנו, ולא בני אב אחד אנחנו, ולא בני אם אחת אנחנו? מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזירות קשות!"). ומכאן גם השלכה לאחור על שאלת עשו: מי לך כל המחנה? שהיא צרות עין של עשו של תקופת הדרשן שלא יכול לראות את יעקב צובר נכסים וכוח. ראו איך רש"י מבאר את פסוק ח: "מי לך כל המחנה – למה הוא לך? ... ומדרשו: כתות של מלאכים פגע שהיו דוחפים אותו". בקיצור, פתיחה זו של המדרש איננה מבשרת פיוס והשלמה.

¹⁴ ראו דברי רש"י בתחילת הפרשה המתבסס על תנחומא בובר (תנחומא הישן): "גרת" – לא נעשיתי שר וחשוב, אלא גר, אינך כדאי לשנוא אותי על ברכת אביך שברכני: הוה גביר לאחיך – לא נתקיימה ב".

¹⁵ ראו פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק לב: "ואשלחה להגיד לאדוני למצוא חן בעיניך. שלח לו: דע כי כל הברכות שברכני אבא, לא לקחתי כלום יותר ממך, ברכני מטל השמים ומשמני הארץ, כשם שירד על ארצי כן ירד על ארצך, ולא בא לידי אלא בהמות ועבדים ושפחות, מה שלא ברכני אבא". וכאן הטון חריף עוד יותר, לא שאין לי שום יתרון עליך וברכתי לא הפחיתת ממך ולא כלום, אלא שלא הרווחתי כלום מהגניבה, היא לא התקיימה ב', לא נותר בידי כלום.

¹⁶ דיהכסיס מילה ביוונית שלא מצאנו פירושה. לפי העניין הוא שטר או הסכם. ובמילון ג'אסטרו: דיאיקיטס- ממונה על האוצר.

¹⁷ עפ"י מדרש זה עשו יוצא מהמפגש עם עליונות מוסרית (וחומרית) ברורה ויעקב מודה שגניבת הברכות לא הועילה לו ולא כלום. האם על בסיס זה אפשר להיפרד ולסגור מעגל? המדרש בהמשך לא סוגר עניין ועשו מבקש לעגן הכל בהסכם כתוב: "א"ל עשו ליעקב: איני מניחך עד שתעשה לי דיהכסיס ... א"ל יעקב: מה צורך לדיהכסיס? הברכות שהיה עתיד לברכני כבר ברכך, ומה שהיה עתיד לברכך ברכני, אלו ואלו יהיו שלך ... הרי הן נתונות לך. א"ל עשו: איני מבקש ממך, אלא מה שברכני אבא יהיה שלי, ומה שברכך יהיה שלך, א"ל: אי אפשר, א"ל עשו: איני מניחך. ולא הניחו זה את זה עד שעשו דיהכסיס, וחתם זה בדיהכסיס של זה זה בדיהכסיס של זה". עשו מתעקש לחתום הסכם 'הפרדת ברכות' מלא ולאחר שחתם הוא מצטער משום שגילה שיעקב נתן לו את כל מנעמי העולם הזה ולקח לעצמו את העולם הבא: "וכשהגיד עשו לאנשי ביתו כל המעשה, אמרו לו: יפה עשית שחלקת הברכות! שברכות יעקב הם מהעולם הבא וברכותיך הן מן העולם הזה, אלא לך ובקש ממנו שיחזרו הברכות כבראשונה ותהיו שותפין זה בזה" יעקב מתחמק ואף משכנע את עשו שאין הדבר כדאי לו. לרגע נראה שהמדרש מביא את האחים לפרידה נאה, אפילו עם יתרון מוסרי לעשו, אך בהמשך הוא משנה את מגמתו. ויש לעיין שוב במדרש מורכב זה במלואו ולרדת לסוף דעתו.

¹⁸ יצחק וישמעאל מתאחדים לרגע סביב קבורת אברהם וכן גם עשו ויעקב בסוף פרשתנו סביב קבורת יצחק. אלא שאצל הראשונים התחלף סדר השמות הטבעי מישמעאל ויצחק ליצחק וישמעאל ואילו כאן נשמר הסדר הטבעי: עשו ויעקב. וכבר עמדו על כך המפרשים. ראו לשון רד"ק: "הקדים עשו לפי שהיה בכור אע"פ שמכר בכורתו, יעקב היה נוהג בו כבוד ומקדימו לפניו מעת שהשלים אתו" ורשב"ם מפרש: "לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבוד, אבל בקבורת אברהם הקדים יצחק לישמעאל שהיה בן השפחה". אבל בגמרא שהבאנו ההיגיון הוא אחר: אם שמו של יצחק מוזכר בפסוק לפני שמו של ישמעאל, סימן שישמעאל עשה תשובה וקיבל את מרותו של יצחק עליו ("אדבורי אדבריה" בלשון הגמרא). ואם כך, מה המצב אצל יעקב ועשו? איננו יודעים אם עשו עשה תשובה או לא, האם צריך היה לעשות תשובה, לפחות להתחרט על כוונתו להרוג את יעקב. הגמרא עוסקת בישמעאל ולא פרשה לנו אם גם עשו עשה תשובה אם לאו. אבל ודאי הוא שיעקב נהג בו כבוד וקיבל את מנהיגותו. נראה שלא היה כאן פיוס

בראשית רבתי פרשת וישלח – ממון יצחק מול הארץ והמערה

תניא ר' לוי אמר: בשעת אסיפתו של יצחק הניח כל אשר לו לבי בניו, לפיכך גמלו לו חסד שניהם, שנאמר: "ויקברו אותו עשו ויעקב בניו" (בראשית לה כט). אמר עשו ליעקב: חלק כל מה שהניח אבינו לבי חלקים ואני בוחר שאני הגדול. אמר יעקב: זה הרשע אינו משיביע עיניו מן העושר... מה עשה יעקב? חלק לשני חלקים, כל מה שהניח אביו חלק אחד ואת ארץ ישראל לחלק אחד. מה עשה עשו? הלך אצל נביות בן ישמעאל למדבר ונמלך עמו, א"ל: החתי והאמורי בארץ ויעקב בטוח ליה (מובטחת לו) הארץ, אלא טול כל מה שהניח אביך ואין ליעקב מאומה. לקח עשו כל מה שהניח אביו, וארץ ישראל ומערת המכפלה נתן ליעקב וכתבו עולם ביניהם. אמר יעקב לעשו: לך מארץ אחוזתי מארץ כנען אין אנו יכולין לעמוד ביחד. מיד לקח עשו נשיו וכל אשר לו והלך להר שעיר מפני יעקב אחיו, הדא הוא דכתיב: "וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו"¹⁹.

מסכת סוטה דף יג עמוד א -

"ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד" (בראשית נ ג) ... כיון שהגיעו למערת המכפלה, אתא עשו קא מעכב, אמר להן: "ממרא קרית הארבע היא חברון" - ואמר רבי יצחק: קרית ארבע - ארבע זוגות היו: אדם וחווה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה. הוא (יעקב) קבר את לאה בחלקו, וזה (המקום) שנשאר - שלי הוא.²⁰

פסיקתא דרב כהנא פיסקא יב בחדש השלישי -

"בחדש השלישי" (שמות יט א). למה בחדש השלישי? שלא ליתן לאומות העולם פתחון פה לומר: אילו נתן אף לנו את התורה, היינו עושים אותה. אמר להם הקב"ה: ראו באיזה חודש נתתי את התורה, בחדש השלישי, במזל תאומים, שאם ביקש עשו הרשע להתגייר ולעשות תשובה ולבוא וללמוד תורה יבוא וילמד ומקבלו אני, לפיכך נתנה בחדש השלישי.²¹

שבת שלום**מחלקי המים**

מים אחרונים: ראו פירוש העמק דבר בראשית לג ד: "ויבכו, שניהם בכו. בא ללמד שגם יעקב נתעורר עליו לשעה זו אהבה לעשו. וכן לדורות: בשעה שזרע עשו מתעוררים ברוח טהרה להכיר את זרע ישראל ומעלתם, אז גם אנחנו מתעוררים להכיר את עשו, כי אחינו הוא. וכמו שרבי היה אוהב אמיתי לאנטונינוס - וכן הרבה".

סופי רק קבלת מנהיגות והתאחדות לרגע. וכבר הארכנו לדון [במות יצחק ורבקה](#) בפרשה זו בשנה האחרת. שם הראינו שאדרבא, סביב קבורת יצחק שוב סערו הרוחות ונפתחו הפצעים.

¹⁹ חזרנו לחלוקת הממון מול ארץ ישראל בדומה למדרש תנחומא לעיל, אבל הפעם מדובר בכסף שהוריש להם יצחק, לא בכסף שצבר יעקב אצל לבן. קבורת יצחק האבא איננה גורם מאחד ומקרב, אדרבא, מיד לאחר טקס הקבורה, עוסקים בחלוקת הרכוש ויעקב מתחכם לעשו ומעמיד את הרכוש והממון מול נחלת הארץ. ראו פרקי דרבי אליעזר פרק לו שהוא אולי המקור לאגדה זו. ויש בעולם המדרש אקורדים צורמים יותר סביב קבורת יצחק. ראו מדרש תהלים (בובר) מזמור יח: "אמר ר' יהושע בן לוי: מסורת אגדה יהודה הרג את עשו. אימתי? בשעה שמת יצחק אבינו, הלכו עשו ויעקב וכל השבטים לקבור אותו, שנאמר ויקברו אותו עשו ויעקב בניו (בראשית לה כט), והיו כולן במערת המכפלה יושבין ובוכין, והשבטים עומדין וחולקין כבוד ליעקב, ויוצאין חוץ למערה, כדי שלא יהא יעקב בוכה ומתבזה לפניהם, השחיל עשו עצמו ונכנס למערה, ואמר עכשיו אני הורגו לאחר שמת אבי, שנאמר יקרבו ימי אבלי אבי ואהרגה את יעקב אחי. נסתכל יהודה וראה שעשו נכנס אחרי, ואמר מיד הוא הורג לאבא בפנים, מיד השחיל וצף הוא בעצמו, ונכנס ונמצא עשו שהיה מבקש להרוג את יעקב, מיד עמד יהודה והורגו מאחוריו". המדרשים, בפרט המאוחרים, מקלקלים את השורה. וכבר הערנו מספר פעמים שיש להפריד בין "עשו המקראי" ובין "עשו ההיסטורי" המזוהה עם אדום, רומא וביזנטיון ואח"כ גם הנצרות. לעשו המקראי רוחשים הכתוב וגם המדרש יחס הוגן ואף של כבוד. אלא שאז בא עשו ההיסטורי שאיתו יש לנו חשבון מר וטורף את הקלפים. והדברים מתערבבים וקשה להבחין בין השניים.

²⁰ מסתבר שעשו לא וויתר באמת על חלקו במערת המכפלה וביקש להיקבר שם לצד לאה אשת יעקב! (ראו המדרשים על לאה שבכתה משום שראתה שעשו הוא בן זוגה). וכבר הארכנו לדון במדרש זה ובקבורת יעקב במערת המכפלה בדברינו [יעקב ועשו ומערת המכפלה](#) בפרשת ויחי.

²¹ נראה שכאן אנחנו שוב מפליגים לעשו ההיסטורי, אדום, רומא ואף הנצרות וקשה לחבר זאת לפרידת עשו ויעקב המקראית של ספר בראשית. ייתכן גם שמדרש זה קשור לכל המדרשים על היחסים האינטימיים שהיו בין [רבי יהודה הנשיא ואנטונינוס](#), להם הקדשנו דף מיוחד בפרשת וישלח. אך קשה גם להתעלם מהאמירה שעשו הוא התאום של עם ישראל בקבלת התורה. מדרשים רבים יש לנו על אומות העולם, ובכללם בני עשו, שהקב"ה חיזר אחריהם לקבל את התורה והם סירבו משום שכתוב בה: לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב וכו' (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ה). ראו בפרט ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פיסקא שמג: "תחילה הלך אצל בני עשו. אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לו: מה כתוב בה? אמר להם: לא תרצח. אמרו: כל עצמם של אותם האנשים ואביהם רוצח הוא, שנאמר: והידיים ידי עשו... ועל חרבך תחיה". בא מדרש זה ואומר שאע"פ כן, הדלת לא ננעלה ונשארת פתוחה, בפרט לבני עשו תאומי ישראל. מאח תאום לא נפרדים כל כך מהר לטוב או לרע.